

DOI 10.33930/ed.2019.5007.54(5-6)-5
УДК 1.17:14(477)

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ БУТТЯ ЛЮДИНИ В ФІЛОСОФІЇ Г. СКОВОРОДИ ТА ПРОФЕСОРІВ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ XVII-XVIII СТОЛІТТЯ

Т. П. Руденко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Києво-Могилянська академія з початку свого існування й до сьогодні є осередком науки, продукування філософських ідей, культурного життя українського народу. Її вихованці, професори, наставники сприяли розвитку культури, мистецтва, науки, філософії, літератури, репрезентували українську культуру за межами України. Академія утверджувала духовність народу, поширювала ідеї гуманізму та реформації, її випускники відкривали школи, створювали бібліотеки, приймали активну участь у суспільно-політичному житті. Професори академії поширювала освіту, знання, вважали, що освічена та вихована людина є морально відповідальною за власне життя та долю суспільства.

Видатним вихованцем Києво-Могилянської академії є Григорій Сковорода. Філософська спадщина мислителя стала взірцем філософського мислення, предметом дослідження, обговорення для великої кількості вітчизняних та зарубіжних філософів.

Професори Києво-Могилянської академії: Ф. Прокопович, Г. Кониський, М. Козачинський, С. Кулябка, С. Калиновський та інші додали до українського філософського доробку етичні ідеї, які й сьогодні є актуальними в аспекті морального виховання, національно-духовного відродження.

Постановка проблеми. Філософська спадщина професорів Києво-Могилянської академії та її видатного випускника Г. Сковороди на сьогодні вже достатньо досліджена, але розгляд ними моральної проблематики привертає увагу й дотепер багатьох дослідників. На сьогодні, в умовах формування нових цінностей, етична проблематика є досить актуальною й необхідною, тому й постала проблема вивчення моральних цінностей буття людини в філософії Г. Сковороди та професорів-викладачів Києво-Могилянської академії XVII-XVIII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософська спадщина Г. Сковороди, творчість професорів Києво-Могилянської академії є предметом досліджень великої кількості науковців, серед яких, слід зазначити, праці В. Горського, М. Грушевського, А. Канарського, М. Поповича, О. Потебні, Д. Чижевського, І. Франка, С. Ярмуса та інших науковців.

Дослідження потребувало звернення до філософських творів Г. Сковороди, праць, що включають етичні роздуми професорів Києво-Могилянської академії: Ф. Прокоповича, С. Яворського, І. Гізеля, С. Кулябки, М. Козачинського, Г. Кониського, Г. Щербачького тощо.

У дослідженні було розглянуто праці сучасних науковців, предметом вивчення яких є діяльність Києво-Могилянської академії як провідного освітнього закладу України XVII-XVIII століття, видатних її професорів та випускників. Серед них, слід виділити праці таких науковців, як-от: Я. Буцьора, А. Махінко, Я. Стратій, А. Царенко, О. Цісар, Т. Шамсутдинова-Лебедюк тощо.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у висвітленні моральних цінностей буття людини в філософії Г. Сковороди, етичних поглядів професорів Києво-Могилянської академії XVII-XVIII століття. Це потребує звернення до їх філософського наробку, основних етичних ідей, які було включено в філософські курси професорів Києво-Могилянської академії, насамперед, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Сильвестра Кулябки, Михайла Козачинського, Григорія Кониського тощо.

Виклад основного матеріалу. Основні риси вітчизняної філософської думки

формувалися з давніх давен. Проблема людини, її моральне життя постає ще у творах давніх “книжників” Київської русі, етична проблематика розглядається професорами Києво-Могилянської академії, вона яскраво представлена у філософській творчості Г. Сковороди. У філософській думці професорів Києво-Могилянської академії відбувався дискурс стосовно сутності людини, історичного розвитку процесу пізнання, де особлива увага приділялася людині, її розуму, дослідженню її внутрішнього духовного світу, проблемі моральності, свободи особистості.

Український філософ Г. Сковорода був вихованцем Києво-Могилянської академії, на формування його поглядів значний вплив мали філософські ідеї як професорів академії, так і західноєвропейських філософів тогочасної доби.

Провідною в філософії Г. Сковороди є гуманістична тенденція. Проблема людини, її внутрішній світ, кордоцентризм – головні теми його філософських роздумів. У таких творах як-от: “Сад божественних пісень” (1757-1780), “Розмова п’яти подорожніх про істинне щастя в житті” (1770), “Симфонія, названа книга Асхань, про Пізнай самого себе” (1767), “Кільце. Дружня розмова про душевний світ” (1774), “Книжечка, названа Сірич Ікона Алквіадська” (1776), “Легко бути Благим” (1783), “Діалог. Ім’я його – Потоп Зміїний” (1780), “Наркіс. Розмова про те: пізнай себе” (1794) Г. Сковорода розкриває релігійну й моральну проблематику.

Філософ наголошує на самопізнанні, яке одночасно постає пізнанням Бога. Зрозуміти світ людина зможе тоді, коли пізнає саму себе. Це дозволить їй побудувати гармонійні стосунки зі світом, обрати споріднену їй природі діяльність, досягти успіхів у ній та бути щасливою.

Головними темами філософських роздумів професорів Києво-Могилянської академії є проблема духовності, моральне життя людини, її цінності та сенс буття.

Вихованець академії, а згодом і її ректор Феофан Прокопович розглядає такі поняття, як природа, Бог, духовність, добро і зло, щастя людини.

Філософські роздуми І. Гізеля включають морально-релігійну проблематику. Особливу увагу філософ приділив проблемам моральних чеснот людини, гріховності, морального обов’язку. Етичні погляди філософа включають розв’язання проблем сенсу життя людини, досягнення щастя.

С. Кулябка розглядає питання щодо призначення людини, добра і блага. М. Козачинський стверджує, що метою людини є моральна доброчесність та знаходження шляхів її досягнення. На особливій ролі самосвідомості в житті людини наголошує Григорій Щербацький, головною проблемою його філософських пошуків є онтологія “істинної людини”.

С. Яворський розмірковував над розмежуванням світської й духовної влади, піднімав питання стосовно автономії церкви. Г. Кониський у поглядах на людину дотримувався позиції, що людина здатна бути щасливою в земному житті, він підкреслював, що метою життя людини є благо, яке вона здатна створити.

Г. Сковорода та професори Києво-Могилянської академії зробили великий внесок у розвиток української філософії та науки. Києво-Могилянська академія дала не мало освічених церковних діячів, духовних письменників, філософів, які своїм життям втілювали християнське благочестя, духовність, сердечність, зробили вагомий внесок у просвітницьку діяльність.

Висновки. Києво-Могилянська академія стає осередком інтелектуального і культурного життя XVII-XVIII та початку XIX століття, основні принципи її просвітницької діяльності знаходять подальший розвиток у Київській духовній академії, філософську традицію надалі продовжують Харківській і Київський університети, а також заклади освіти за межами України.

Г. Сковорода і професори академії розглядали буття людини як процес безперервного духовного розвитку, засобом якого є самопізнання та самовдосконалення особистості. Дійсне вираження життєдіяльності людини Г. Сковорода вбачав у “сродній праці”, яка відповідає природі людини, професори академії зосереджували увагу на моральному вихованні, розумінні закону.

Ключові слова: моральні цінності, буття людини, духовний світ особистості, духовні потреби, добро і зло, щастя, сенс буття людини, моральний обов’язок, істинна людина, самопізнання, професори Києво-Могилянської академії.

MORAL VALUES OF HUMAN BEING IN THE PHILOSOPHY OF G. SKOVORODA AND PROFESSORS OF THE KYIV-MOHYLA ACADEMY OF THE XVII-XVIII CENTURY

Tamara Rudenko

Abstract.

Relevance of the research. From the beginning of its existence to this day, the Kyiv-Mohyla Academy has been a center of science, the production of philosophical ideas, and the cultural life of the Ukrainian people. Its students, professors, and mentors contributed to the development of culture, art, science, philosophy, and literature, and represented Ukrainian culture outside of Ukraine. The Academy affirmed the spirituality of the people, spread the ideas of humanism and reformation, its graduates opened schools, created libraries, and took an active part in socio-political life. The professors of the Academy spread education and knowledge, believing that an educated and well-mannered person is morally responsible for his own life and the fate of society.

An outstanding graduate of the Kyiv-Mohyla Academy is Hryhoriy Skovoroda. The thinker's philosophical heritage has become a model of philosophical thinking, a subject of research and discussion for a large number of domestic and foreign philosophers.

Professors of the Kyiv-Mohyla Academy: F. Prokopovych, H. Konysky, M. Kozachynsky, S. Kulyabka, S. Kalynovsky and others added ethical ideas to the Ukrainian philosophical legacy, which are still relevant today in the aspect of moral education, national and spiritual revival.

Problem statement. The philosophical heritage of the professors of the Kyiv-Mohyla Academy and its outstanding graduate H. Skovoroda has been sufficiently researched today, but their consideration of moral issues still attracts the attention of many researchers. Today, in the conditions of the formation of new values, ethical issues are quite relevant and necessary, which is why the problem of studying the moral values of human existence in the philosophy of H. Skovoroda and professors-teachers of the Kyiv-Mohyla Academy of the XVII-XVIII century arose.

Analysis of recent research and publications. The philosophical heritage of H. Skovoroda, the work of professors of the Kyiv-Mohyla Academy is the subject of research by a large number of scholars, among which, it should be noted, the works of V. Horsky, M. Hrushevsky, A. Kanarsky, M. Popovych, O. Potebnia, D. Chyzhevsky, I. Franko, S. Yarmus and other scholars.

The research required reference to the philosophical works of H. Skovoroda, works that include ethical reflections of professors of the Kyiv-Mohyla Academy: F. Prokopovych, S. Yavorsky, I. Gizel, S. Kulyabka, M. Kozachynsky, H. Konysky, H. Shcherbatsky, etc.

The study examined the works of modern scholars, whose subject of study was the activities of the Kyiv-Mohyla Academy as the leading educational institution of Ukraine in the XVIII century, its outstanding professors and graduates. Among them, the works of such scholars as: Ya. Butsiora, A. Makhinko, Ya. Stratiy, A. Tsarenok, O. Tsisar, T. Shamsutdinova-Lebedyuk, etc. Should be highlighted.

Research task. The purpose of the study is to highlight the moral values of human existence in the philosophy of H. Skovoroda, the ethical views of professors of the Kyiv-Mohyla Academy of the XVII-XVIII century. This requires an appeal to their philosophical work, the main ethical ideas that were included in the philosophical courses of professors of the Kyiv-Mohyla Academy, primarily Feofan Prokopovych, Stefan Yavorsky, Sylvester Kulyabka, Mykhailo Kozachynsky, Hryhoriy Konysky, etc.

Main material presentation. The main features of Ukrainian philosophical thought have been formed since ancient times. The problem of man, his moral life appears in the works of ancient "scribes" of Kyivan Rus, ethical issues are considered by professors of the Kyiv-Mohyla Academy, it is vividly represented in the philosophical work of H. Skovoroda. In the philosophical thought of professors of the Kyiv-Mohyla Academy, there was a discourse on the essence of man, the historical development of the process of cognition, where special attention was paid to man, his mind, the study of his inner spiritual world, the problem of morality, and personal freedom.

Ukrainian philosopher G. Skovoroda was a graduate of the Kyiv-Mohyla Academy, and the formation of his views was significantly influenced by the philosophical ideas of both the academy's professors and Western European philosophers of the time.

The leading trend in the philosophy of G. Skovoroda is the humanistic tendency. The

problem of man, his inner world, and cordocentrism are the main themes of his philosophical reflections. In such works as: "The Garden of Divine Songs" (1757-1780), "A Conversation of Five Travelers about True Happiness in Life" (1770), "A Symphony, called the book Askhan, about Know Yourself" (1767), "The Ring. A Friendly Conversation about the Spiritual World" (1774), "A Little Book, called the Strych Icon of Alcibiades" (1776), "It is Easy to Be Good" (1783), "Dialogue. His Name is the Serpentine Flood" (1780), "Narcissus. A Conversation about: Know Yourself" (1794), G. Skovoroda reveals religious and moral issues.

The philosopher emphasizes self-knowledge, which at the same time becomes the knowledge of God. A person will be able to understand the world when he knows himself. This will allow him to build harmonious relationships with the world, choose an activity related to his nature, achieve success in it and be happy.

The main topics of philosophical reflections of professors of the Kyiv-Mohyla Academy are the problem of spirituality, the moral life of man, his values, and the meaning of existence.

A graduate of the academy, and later its rector, Feofan Prokopovych, examines such concepts as nature, God, spirituality, good and evil, and human happiness.

Philosophical reflections of I. Gisel include moral and religious issues. The philosopher paid special attention to the problems of human moral virtues, sinfulness, and moral duty. The philosopher's ethical views include solving the problems of the meaning of human life, achieving happiness.

S. Kulyabka considers the issue of the purpose of man, good, and the good. M. Kozachinsky argues that the purpose of man is moral virtue and finding ways to achieve it. Grigoriy Shcherbatsky emphasizes the special role of self-awareness in human life; the main problem of his philosophical searches is the ontology of the "true man".

S. Yavorskyi reflected on the separation of secular and spiritual power, raised questions about the autonomy of the church. G. Konyskyi in his views on man adhered to the position that man is capable of being happy in earthly life, he emphasized that the purpose of human life is the good that he is capable of creating.

G. Skovoroda and professors of the Kyiv-Mohyla Academy made a great contribution to the development of Ukrainian philosophy and science. The Kyiv-Mohyla Academy produced many educated church figures, spiritual writers, philosophers, who embodied Christian piety, spirituality, and cordiality with their lives, and made a significant contribution to educational activities.

Conclusions. The Kyiv-Mohyla Academy became the center of intellectual and cultural life of the second half of the XVII-XVIII and early 19th centuries, the main principles of its educational activities were further developed in the Kyiv Theological Academy, the philosophical tradition was continued by the Kharkiv and Kyiv universities, as well as educational institutions outside Ukraine.

G. Skovoroda and the professors of the academy considered human existence as a process of continuous spiritual development, the means of which is self-knowledge and self-improvement of the individual. G. Skovoroda saw the true expression of human life in "related work", which corresponds to human nature, the professors of the academy focused on moral education, understanding of the law.

Keywords: moral values, human existence, spiritual world of the individual, spiritual needs, good and evil, happiness, meaning of human existence, moral duty, true person, self-knowledge, professors of the Kyiv-Mohyla Academy.

Актуальність теми дослідження. Києво-Могилянська академія з початку свого існування й до сьогодні є осередком науки, продукування філософських ідей, культурного життя українського народу. Тривалий час це був єдиний вищий загальноосвітній заклад як в Україні, так і в Східній Європі. Її вихованці, професори, наставники сприяли розвитку культури, мистецтва, науки, філософії, літератури, репрезентували українську культуру за межами України. Академія утверджувала духовність народу, поширювала ідеї гуманізму та реформації, її випускники відкривали школи, створювали бібліотеки, приймали активну участь у суспільно-політичному житті. Професори академії поширювала освіту, знання, вважали, що освічена та вихована людина є морально відповідальною за власне життя та долю

суспільства.

Видатним вихованцем Києво-Могилянської академії є Григорій Сковорода – мандрівний філософ, поет, педагог, музикознавець. Філософська спадщина мислителя стала взірцем філософського мислення, предметом дослідження, обговорення для великої кількості вітчизняних та зарубіжних філософів.

Професори Києво-Могилянської академії: Ф. Прокопович, Г. Кониський, М. Козачинський, С. Кулябка, С. Калиновський та інші додали до українського філософського доробку етичні ідеї, які й сьогодні є актуальними в аспекті морального виховання, національно-духовного відродження.

Постановка проблеми. Філософська спадщина професорів Києво-Могилянської академії та її видатного випускника Г. Сковороди на сьогодні вже достатньо досліджена, але розгляд ними моральної проблематики привертає увагу й дотепер багатьох дослідників. На сьогодні, в умовах формування нових цінностей, етична проблематика є досить актуальною й необхідною, тому й постала проблема вивчення моральних цінностей буття людини в філософії Г. Сковороди та професорів-викладачів Києво-Могилянської академії XVII-XVIII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософська спадщина Г. Сковороди, творчість професорів Києво-Могилянської академії є предметом досліджень великої кількості науковців, серед яких, слід зазначити, праці В. Горського, М. Грушевського, А. Канарського, М. Поповича, О. Потебні, Д. Чижевського, І. Франка, С. Ярмуса та інших науковців.

Дослідження потребувало звернення до філософських творів Г. Сковороди, праць, що включають етичні роздуми професорів Києво-Могилянської академії: Ф. Прокоповича, С. Яворського, І. Гізеля, С. Кулябки, М. Козачинського, Г. Кониського, Г. Щербацького тощо.

У дослідженні було розглянуто праці сучасних науковців, предметом вивчення яких є діяльність Києво-Могилянської академії як провідного освітнього закладу України XVII-XVIII століття, видатних її професорів та випускників. Серед них, слід виділити праці таких науковців, як-от: Я. Буцьора, А. Махінко, Я. Стратій, А. Царенок, О. Цісар, Т. Шамсутдинова-Лебедюк тощо. Моральну філософію Г. Сковороди, професорів Києво-Могилянської академії досліджують В. Брюховецький, В. Семикрас та інші науковці.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у висвітленні моральних цінностей буття людини в філософії Г. Сковороди, етичних поглядів професорів Києво-Могилянської академії XVII-XVIII століття. Це потребує звернення до їх філософського наробку, основних етичних ідей, які було включено в філософські курси професорів Києво-Могилянської академії, насамперед, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Сильвестра Кулябки, Михайла Козачинського, Григорія Кониського тощо.

Виклад основного матеріалу. Основні риси вітчизняної філософської думки формувалися з давніх давен. Проблема людини, її моральне життя постає ще у творах давніх “книжників” Київської русі, етична проблематика розглядається професорами Києво-Могилянської академії, вона яскраво представлена у філософській творчості Г. Сковороди. Моральне життя людини було головним у філософсько-теологічній думці середньовіччя, етичні питання є темою філософських роздумів українських мислителів доби Відродження. У філософській думці професорів Києво-Могилянської академії відбувався дискурс стосовно сутності людини, історичного розвитку процесу пізнання, де особлива увага приділялася людині, її розуму, дослідженню її внутрішнього духовного світу, проблемі моральності, свободи особистості.

Український філософ Г. Сковорода був вихованцем Києво-Могилянської академії, на формування його поглядів значний вплив мали філософські ідеї як

професорів академії, так і західноєвропейських філософів тогочасної доби. Г. Сковорода був добре ознайомлений з античною філософією. Спільні риси має філософія мислителя з філософією Фалеса Мілетського, Геракліта, Демокріта, піфагорійцями. Філософські ідеї Г. Сковороди є суголосними з ідеями Сократа стосовно пошуку істини, проблеми моральності, самопізнання, морального самовдосконалення людини. Власне життя мислителя постає своєрідним філософським пошуком, а знаходження в собі “істинної” людини проголошується філософом головним для людини завданням.

Г. Сковорода пояснює як людина може досягти щастя в житті, відкриває людям істинну дорогу до досягнення цієї мети. Сковорода звертається до ранньохристиянської філософії, йому були відомі передові ідеї мислителів доби Відродження. Провідною в філософії Сковороди є гуманістична тенденція. Проблема людини, її внутрішній світ, кордоцентризм – головні теми його філософських роздумів. На противагу позиції європейських філософів, головним завданням для яких було вивчення природи та пояснення сутності людини, виходячи з її законів, український філософ приділяє увагу внутрішньому світу людини – її духовній сфері. У таких творах як-от: “Сад божественних пісень” (1757-1780), “Розмова п’яти подорожніх про істинне щастя в житті” (1770), “Симфонія, названа книга Асхань, про Пізнай самого себе” (1767), “Кільце. Дружня розмова про душевний світ” (1774), “Книжечка, названа Сірич Ікона Алківіадська” (1776), “Легко бути Благим” (1783), “Діалог. Ім’я його – Потоп Зміїний” (1780), “Наркіс. Розмова про те: пізнай себе” (1794) Г. Сковорода розкриває релігійну й моральну проблематику.

Центральне місце в філософії Г. Сковороди відводиться людині. Мислитель звертається до Біблії, міфології і фольклору, наголошує на необхідності духовного, алегоричного розуміння Біблії. Його позиція щодо тлумачення святого Письма ґрунтувалася на алегорично-символічних концепціях, філософ звертається до старослов’янської екзегетики. На його думку, розуміння Біблії може допомогти людині у вирішенні життєвих проблем. У філософа формується своєрідний тип філософствування, який ґрунтується на поєднанні художнього світосприйняття та раціонального мислення. До того ж філософські ідеї Сковороди містять і наукові погляди, але головною є етико-гуманістична проблематика.

Філософська система Г. Сковороди включає вчення про три світи та дві натури: видиму та невидиму. У Сковороди зовнішньою є видима натура, а внутрішньою – невидима. Його погляди мають спорідненість із діалектикою Геракліта й ідеями Платона, які справжнє буття розглядали як протилежність явищам світу [8]. Ці світи у філософів різняться у ціннісному відношенні. Так само і в філософії Сковороди, у нього перевага віддається внутрішній натурі – духовному світу особистості. У філософа матеріальний світ є лише тінню невидимого світу, Сковорода пояснює, чому називає видимий світ тінню. Вона здатна виникати й зникати, отже, й матеріальний світ є плінним, мінливим, а справжнім є внутрішній духовний світ людини.

Г. Сковорода утверджує ідею про три світи, де Всесвіт – це великий світ, або макрокосм, малий світ є мікрокосм – це людина, яка містить у собі всі риси макрокосму та символічний світ як певна сукупність символів, які призначені для пізнання невидимої натури – Бога, що представлені в Біблії. Сковорода вважав, що Біблія є “полем божих знамень”, де “кожне знамення – це символ”, на думку філософа, саме ці символи “відкривають найкращу частину нашого розуму, спонукаючи його до пізнання повноти божественної Істини” [14, с. 53]. Всесвіт у мислителя є вічним, безкінечним та безмежним, у ньому міститься велика кількість світів. Першооснову світу складають чотири елементи – вода, повітря, земля і вогонь як це вважали ще давні греки.

Сутність людини – мікрокосм філософ пояснює, виходячи з концепції двох

натур: як і світ у цілому, так і мікрокосм – людина має видиму та невидиму натуру, вона поєднує в собі тілесне й духовне. У Піфагора мімезис речей є наслідуванням космічної гармонії, у Сковороди внутрішня духовна сутність людини є наслідуванням божественної природи. Істиною в людині є її невидима натура, а коли вона досягає невидимості, пізнає Бога, то народжується знову, стає духовною людиною. Для Сократа голос совісті є щось божественне, у Сковороди людина повинна прислухатися до свого серця як голосу совісті. Людина, за Сковородою, буде почувати себе щасливою, якщо буде проживати “чесне життя” з “чистою совістю” [4]. Сократівське поєднання розуму і чуттєвості, де чуттєвість є внутрішньою необхідністю розумності, знаходить своє відображення в філософії Г. Сковороди де поєднується серце і розум людини. Філософ розкриває поступове сходження до божественної сутності, через чуттєвий світ, де людське серце постає джерелом необмеженого простору людського духу. Серце у мислителя розглядається як розум, душа, воля, почуття [10].

Духовна людина є необмеженою, вона здатна обирати діяльність за покликом серця – “сродну” працю, яка відповідає її природним нахилам та поведінку. Моральність людини визначається її ставленням до іншої людини та Бога. Відкрити в собі “істинну” людину, на думку філософа, є завданням для кожної людини. Людина проголошується філософом головним творчим центром, який містить у собі діяльність і спосіб життя, пізнання й самопізнання – в ньому розкривається таємниця буття світу і сутність самої людини. Філософ наголошує на самопізнанні, яке одночасно постає пізнанням Бога. Зрозуміти світ людина зможе тоді, коли пізнає саму себе. Це дозволить їй побудувати гармонійні стосунки зі світом, обрати споріднену її природі діяльність, досягти успіхів у ній та бути щасливою.

Істинне, вище буття Г. Сковорода ототожнює з Богом, обстоює ідею, що людина повинна мати моральні чесноти, тоді вона ближче наблизиться до Бога – “блаженної” натури [9]. За Сковородою, істинно людське в людині не є її тілесною складовою, це її духовний світ – дух, свідомість, мислення, почуття, воля, які є божественними в людині. Бог у Г. Сковороди розглядається не як предмет віри, а як предмет пізнання, і не має значення, говорить мислитель, яку назву він має – природа чи мудрість [7].

Як і Г. Сковорода професори Києво-Могилянської академії намагалися віднайти істинну причину речей, даних людині Богом. Викладачі академії висували власну інтерпретацію біблійних текстів, розглядали моральне життя людини, проблему пізнання світу і людського буття, застосовували нові методи пізнання. Головними темами їх філософських роздумів є проблема духовності, моральне життя людини, її цінності та сенс буття.

Вихованець академії, а згодом і її ректор Феофан Прокопович розглядає такі поняття, як природа, Бог, духовність, добро і зло, щастя людини. Бог у його вченні є досконалий розум, який передує буттю світу, а людину він розглядає як мікрокосм, що є відтворенням макрокосму, вважає, що людина є прекрасною своєю духовною сутністю. Крім “Поетики”, “Риторики”, які він викладав, Ф. Прокоповичу належать літературно-публіцистичні твори, серед яких богословсько-моралізаторські трактати, наприклад, трагікомедія у віршах “Володимир”. На думку Прокоповича духовність передбачає й щиру релігійність, вона не повинна бути відокремленою від реального життя. “Феофан Прокопович вирізнявся освіченістю, ерудицією та терпимим ставленням до інших віровчень” [5, с. 24-25]. Філософ розмірковує про державну владу. На думку Ф. Прокоповича, вона потрібна для того, щоб не порушувався природний закон, він вказує на необхідність захисту людського співжиття.

Інокентій Гізель, видатний культурний і громадський діяч України, також був причетний до Києво-Могилянської академії. Він навчався у Києво-Могилянській

колегії, потім за кордоном, після повернення працював професором філософії у Київській Колегії. До його філософського доробку належать такі праці як “Філософські аксіоми”, “Мир з Богом людині” [1]. Він звертається до античної філософії – ідей Платона й Аристотеля. Філософ поділяє думку Аристотеля про те, що людський розум є “*tabula rasa*” - чиста дошка, процес пізнавальної діяльності людини починається з чуттєвого сприйняття навколишнього світу, а найвищою формою пізнання є інтелектуальне пізнання. Філософ визначає творчу сутність розуму, мислити у нього означає “жити”, людина здатна змінювати себе – самовдосконалюватися.

Філософські роздуми І. Гізеля включають морально-релігійну проблематику. Особливу увагу філософ приділив проблемам моральних чеснот людини, гріховності, морального обов'язку. Трактат “Мир з Богом людині” містить роздуми філософа про гріх і спокуту, добро і зло. І. Гізель наголошує на цінності земного життя людини. Як зазначає О. Цісар, релігійна мораль трактується Гізелем “як така, що має божественне походження, але її норми певним чином залежать від соціокультурних обставин” [13, с. 120]. Філософ підкреслює, що людина сама несе відповідальність за свої дії. І. Гізель зазначає, що людина повинна керуватися здоровим глуздом, розумом, опановувати нове знання, він засуджує невігластво та неробство. У Гізеля людина здатна бути творцем власної долі, він наголошує не на впливі божественного провидіння на життя людини, а вказує на активність самої людини.

І. Гізель розглядає одну з головних категорій моральності, у нього це совість розсудливої людини. Філософ зазначає, що природний закон вказує людині на правильний вибір поведінки так само, як і божественні заповіді. Сильна особистість за Гізелем може бути повновладним господарем своєї долі. Етичні погляди філософа включають розв'язання проблем сенсу життя людини, досягнення щастя. Людина буде почувати себе щасливою, якщо вона задовольняє духовні потреби, вибудовує гармонійні стосунки зі світом. На думку мислителя, діяльність людини повинна бути спрямована на власне й суспільне благо. В особі І. Гізеля, утверджує Я. Буцьора, українська філософія отримала “інтелектуала, який намагався утвердити барокову культуру на українських землях, сприяючи взаємодії та синтезу східних та західних релігійно-філософських парадигм мислення” [2]. Філософські погляди І. Гізеля вплинули на подальший розвиток етичної думки, їх підтримували Сильвестр Кулябка, Михайло Козачинський.

С. Кулябка розглядає питання щодо призначення людини, добра і блага. Серед моральних чеснот головними він вважає мужність, помірність і справедливість. Діями людини, на думку філософа, керує інтелект і воля. Філософ підкреслює, що інтелект спрямовує людину до пізнання істини, а воля до добра. До етики Аристотеля та Томи Аквінського звертається Михайло Козачинський. Він досліджує причини людської поведінки, наголошує на моральній доброчесності. Волю людина повинна спрямовувати на утвердження моральної доброчесності. М. Козачинський стверджує, що метою людини є моральна доброчесність та знаходження шляхів її досягнення. Людина в роздумах Козачинського є свідомим суб'єктом морального вибору. Її мета спрямована на добро, до того ж добро спирається на розум, а не на чуттєвість. В аналізі поняття “щастя” філософ звертається до ідей Платона, Аристотеля. Суголосно з думкою Августина, він утверджує ідею земного щастя людини.

Філософія доби українського бароко керується людським розумом, надає йому перевагу у здобутті істини. На особливій ролі самосвідомості в житті людини наголошує Григорій Щербацький, головною проблемою його філософських пошуків є онтологія “істинної людини” [1]. До цієї теми зверталися й інші українські філософи. Він не применшує значення чуттєвого досвіду людини, але у віднайденні

істинності знання філософ надавав перевагу розуму, говорить про необхідність підпорядкування чуттєвого досвіду мисленню. Що стосується чуттєвого досвіду, зазначає Я. Стратій, “Г. Щербацький визнавав необхідність чуттєвих даних для пізнання багатьох, за його словами, речей фізичних, моральних чи політичних” [11, с. 162].

Серед професорів Києво-Могилянської Академії слід відзначити Стефана Яворського, який виокремлює чуттєве й інтелектуальне в пізнанні, наголошує на інтелектуальному пізнанні, а раціональна душа людини, говорить філософ, наближує її до вищого буття. С. Яворський розмірковував над розмежуванням світської й духовної влади, піднімав питання стосовно автономії церкви. Філософські ідеї Яворський обґрунтовує, посиляючись не лише на твори античних філософів та мислителів середньовіччя, але й на природничо-наукові досягнення європейських дослідників.

Яскравим представником філософської й педагогічної думки є Григорій Кониський, відомий український церковний і культурний діяч. Г. Кониський у поглядах на людину дотримувався позиції, що людина здатна бути щасливою в земному житті, він підкреслював, що метою життя людини є благо, яке вона здатна створити. Етичне мистецтво людини, на думку філософа, полягає в її здатності керувати афектами та пристрастями. Драма-мораліте “Воскресіння мертвих” Г. Кониського є твором, “який являє собою протест проти нещадної жаги збагачення й нагадування про обов’язковість торжества Справедливості” [12]. У драмі, зазначає А. Царенок, Г. Кониський “веде мову про існування особливої ієрархії цінностей, в якій долішнє, нетривале в жодному разі не повинне затуляти собою вічне” [12, с. 113]. Мислення й активність людини, на думку Кониського, підносить її над природою, слава та велич людини визначаються її діяльністю, розумом, мораллю. Як і Аристотель філософ виділяє чотири головні чесноти людини, а саме, мудрість, мужність, справедливість та помірність.

З гуманістичних позицій, зазначає В. Семикрас, в Києво-Могилянській академії вирішувалась “головна проблема моральної філософії: небесне блаженство не повинно бути зумовлено відмовою від усього земного” [6, с. 39]. Незважаючи на те, що земний світ постійно змінюється, філософи академії вважали, що його не слід уникати, навпаки, людина повинна його пізнавати, діяти покладаючись на розум, боротися зі злом, керуючись розсудливістю. Г. Сковорода та професори Києво-Могилянської академії зробили великий внесок у розвиток української філософії та науки. Як підкреслює В. Горський, Києво-Могилянська академія підтримувала західноєвропейську академічну традицію, а її вихованці мали можливість “прилучитися до всього обсягу наук, які утворювали в сукупності своїй цілісний образ всебічно освіченого європейського інтелектуала” [3, с. 26]. Києво-Могилянської академії дала не мало освічених церковних діячів, духовних письменників, філософів, які своїм життям втілювали християнське благочестя, духовність, сердечність, зробили вагомий внесок у просвітницьку діяльність.

Виникнення новоєвропейського наукового підходу стало результатом нового способу розгляду філософами сутності самої людини, у центрі уваги мислителів стає розум людини, її здатність до самопізнання, етичні погляди стають предметом теоретичного аналізу.

Висновки. Києво-Могилянська академія стає осередком інтелектуального і культурного життя XVII-XVIII та початку XIX століття, основні принципи її просвітницької діяльності знаходять подальший розвиток у Київській духовній академії, філософську традицію надалі продовжують Харківській і Київській університети, а також заклади освіти за межами України.

Г. Сковорода і професори академії розглядали буття людини як процес безперервного духовного розвитку, засобом якого є самопізнання та

самовдосконалення особистості. Дійсне вираження життєдіяльності людини Г. Сковорода вбачав у “сродній праці”, яка відповідає природі людини, професори академії зосереджували увагу на моральному вихованні, розумінні закону.

Список використаних джерел:

1. Брюховецький, ВС 2001, *Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст.* : енциклопед. вид., відп. ред. Брюховецький, ВС, упоряд. Хижняк, ЗІ. Київ : ВД КМ Академія, 367 с.
2. Буцьора, Я 2010, ‘До проблеми покаяння у трактаті “Мир з Богом людині”: богословський аналіз’, в кн. *Інокентій Гізель. Вибрані твори в 3-х томах*. Т. 3. *Дослідження та матеріали*, Київ-Львів, с. 153-165.
3. Горський, В 2002, *Європейська академічна традиція в Києво-Могилянській академії. Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії : європейський контекст*, гол. редкол. В. Горський, Київ : КМ Академія, с. 7-38.
4. Ковалинський, МІ 2017, ‘Життя Григорія Сковороди’, *Переяславські Сковородинівські студії : збірник наук. праць*. Ніжин, № 4. с. 304-346.
5. Махінко, АІ 2016, ‘До історичного портрету Феофана Прокоповича’, *Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Сторінки історії*. Київ, № 2 (5), с. 21-30.
6. Семикрас, ВВ 2019, ‘Етико-правові ідеї в Києво-Могилянській Академії XVIII ст.’ *Українські культурологічні студії*, Київ, № 42, с. 36-40.
7. Сковорода, ГС 2014, ‘Вхідні двері до християнської доброчинності’, перекл. на українську В. Шевченка. *Філософська думка*. Київ, № 5. с. 7-18.
8. Сковорода Григорій 2011, *Повна академічна збірка творів*, за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 1400 с.
9. Сковорода, ГС 2005, *Твори у двох томах*. Том 1 Григорій Савич Сковорода, Київ : ТОВ Видавництво “Обереги”, 480 с.
10. Сковорода, ГС 2005, *Твори у двох томах*. Том 2 Григорій Савич Сковорода, Київ : ТОВ Видавництво “Обереги”, 528 с.
11. Стратій, Я 2002, *Георгій Щербаський і картезіанство в Києво-Могилянській академії. Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії : європейський контекст*. Київ : КМ Академія, с. 151-174.
12. Царенок, АВ 2020, ‘Етичні смисли драми святителя Георгія (Кониського) “Воскресіння мертвих”’, *Філософські обрії*, Київ, № 44, с. 105-121.
13. Цісар, ОВ 2022, ‘Релігієзнавча концептуалізація вчення Інокентія Гізеля про мораль’, *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, Київ, № 41, с. 115-124.
14. Шамсутдинова-Лебедюк, Т 2022, ‘Біблійні наративи у творчості Григорія Сковороди’, *Українознавчий альманах*. Вид-во Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Київ, № 31, с. 53-58.

References:

1. Briukhovetskyi, VS 2001, *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh XVII-XVIII st.* : entsykloped (Kyiv-Mohyla Academy in the names of the XVII-XVIII centuries. : Encycloped). Vyd., vidp. red. Briukhovetskyi, VS, uporiad. Khyzhniak, ZI. Kyiv : VD KM Akademiia, 367 s.
2. Butsora, Ya 2010, ‘Do problemy pokaiannia u traktati “Myr z Bohom liudyni”: bohoslovskiy analiz (To the problem of repentance in the treatise “Peace with God man”: Theological Analysis)’, v kn. *Inokentii Gizel. Vybrani tvory v 3-kh tomakh*. T. 3. *Doslidzhennia ta materialy*, Kyiv-Lviv, s. 153-165.
3. Horskyi, V 2002, *Yevropeiska akademichna tradytsiia v Kyievo-Mohylianskii akademii. Relihiino-filosofska dumka v Kyievo-Mohylianskii akademii : yevropeyskyi kontekst (European Academic Tradition at the Kyiv-Mohyla Academy. Religious and philosophical thought at the Kyiv-Mohyla Academy: European context)*, hol. redkol. V. Horskyi, Kyiv : KM Akademiia, s. 7-38.
4. Kovalynskyi, MI. 2017, ‘Zhyttia Hryhoriia Skovorody (Life of Grigory Skovoroda)’, *Pereiaslavski Skovorodynivski studii : zbirnyk nauk. prats*. Nizhyn, № 4. s. 304-346.
5. Makhinko, AI 2016. ‘Do istorychnoho portretu Feofana Prokopovycha (To the historical portrait

- of Feofan Prokopovich)', *Kyivskyi politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho. Storinky istorii*. Kyiv, № 2 (5), s. 21-30.
6. Semykras, VV 2019, 'Etyko-pravovi idei v Kyievo-Mohylianskii Akademii XVIII st. (Ethical and Legal Ideas at the Kyiv-Mohyla Academy of the 18th Century)', *Ukrainski kulturolohichni studii*, Kyiv, № 42, s. 36-40.
 7. Skovoroda, HS 2014, 'Vkhidni dveri do khrystyianskoi dobrochynnosti (Entrance doors to Christian charity)', perekl. na ukrainsku V. Shevchenka. *Filosofska dumka*. Kyiv, № 5. s. 7-18.
 8. Skovoroda Hryhorii 2011, *Povna akademichna zbirka tvoriv (Full academic collection of works)*, red. prof. L. Ushkalova. Kharkiv – Edmonton – Toronto : Maidan; Vydavnytstvo Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii, 1400 s.
 9. Skovoroda, HS 2005. *Tvory u dvokh tomakh. Tom 1. Hryhorii Savych Skovoroda (Works in two volumes. Volume 1 Hryhoriy Savich Skovoroda)*, Kyiv : TOV Vydavnytstvo "Oberehy", 480 s.
 10. Skovoroda, HS 2005, *Tvory u dvokh tomakh. Tom 2 Hryhorii Savych Skovoroda (Works in two volumes. Volume 2 Hryhoriy Savich Skovoroda)*, Kyiv : TOV Vydavnytstvo "Oberehy", 528 s.
 11. Stratii, Ya 2002. *Heorhii Shcherbatskyi i kartezyanstvo v Kyievo-Mohylianskii akademii. Relihiino-filosofska dumka v Kyievo-Mohylianskii akademii : yevropeyskyi kontekst (Georgy Shcherbatsky and Cartesianism at the Kyiv-Mohyla Academy. Religious and philosophical thought at the Kyiv-Mohyla Academy: European context)*, Kyiv : KM Akademiia, s. 151-174.
 12. Tsarenok, AV 2020, 'Etychni smysly dramy sviatytelia Heorhiia (Konyskoho) "Voskresinnia mertvykh" (Ethical meanings by St. George's (Konys'kyi) drama "Resurrection of the Dead")', *Filosofski obrii*, Kyiv, № 44, s. 105-121.
 13. Tsisar, OV 2022, 'Relihiieznava cha kontseptualizatsiia vchennia Inokentiiia Gizelia pro moral (Religious conceptualization of Innocent Gizel's teachings on morality', educational discourse: Collection of Scientific Papers)', *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, Kyiv, № 41, s. 115-124.
 14. Shamsutdynova-Lebediuk, T 2022, 'Bibliini naratyvy u tvorchosti Hryhoriia Skovorody (Biblical narratives in the work of Grigory Skovoroda)', *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyd-vo Kyivskoho nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka, Kyiv, № 31, s. 53-58.

Прорецензовано / Reviewed

15.05.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

16.06.2025

DOI 10.33930/ed.2019.5007.54(5-6)-6

УДК 1: 37.01:004:316.77(477)"2022/2025"

МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО І ЦІННОСТІ ЦИФРОВОЇ СОЛІДАРНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ОРІЄНТИРИ ІТ-ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

С. О. Терепищій

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна війна радикально змінює освітній ландшафт України, висуваючи нові вимоги до змісту та форм організації ІТ-освіти. Мережеве суспільство з його розподіленими комунікаціями та швидкими потоками знання робить цінності цифрової солідарності операційною нормою взаємодії. Потреба поєднати технічну підготовку з етикою даних, безпекою та громадянською відповідальністю вимагає філософського переосмислення курикулумів. Дослідження пропонує концептуальні орієнтири для таких змін.